

ALENA PROKOPOVÁ / 13. 3. 2017

Cesta zpátky

V noirovém dramatu Václava Kršky zachrání komunistická femme fatale duši pobloudilého mladíka.

Bytostně lyrický talent Václava Kršky se v padesátých letech musel včlenit do rámce znárodněné kinematografie, které ovšem dokázal nabídnout překvapivě mnoho. Zájem o žánr životopisného filmu, který předznamenaly už v roce 1947 *Housle a sen*, Krška realizoval právě v této politicky vypjaté, a tedy cenzorsky přísné době (*Posel úsvitu*, *Mikoláš Aleš*, *Mladá léta*, *Z mého života*). Smysl pro vlastenecký patos a vykreslování heroických obrazů se odrazily i v *Revolučním roce 1848*. V době, která přísahala na socialistický realismus, tak režisér mohl natočit i své mistrovské adaptace Fráni Šrámka – *Měsíc nad řekou* (1953) a *Stříbrný vítr* (1954), jež dodnes považujeme za vrcholy jeho tvorby. Právě *Stříbrný vítr* ovšem narušil Krškův kredit spolehlivosti: kvůli scénám s odhalenými chlapci, v nichž homosexuální autor projevil svou zálibu v předvádění krás mužského těla, se snímek dva roky nesměl objevit v kinech.

Krška pak hledal bezpečný prostor v natáčení výpravných koprodukčních pohádek (*Legenda o lásce*, *Labakan*) a především žádaných, soudobých látek. Přimkl se tak k aktuálnímu trendu: v druhé polovině padesátých let totiž barrandovská dramaturgie začala vyvíjet aktuální příběhy ze socialistické reality. *Cesta zpátky* (1958) patří k méně známým Krškovým filmům, z mnoha důvodů je však symptomatická jak pro režisérovy snahy vyhovět požadavkům doby, tak pro období, v němž se už objevovaly náznaky společenských a kulturních změn, jež o pár let později umožnily zrod československé nové vlny.

Cesta zpátky měla premiéru v dubnu 1959. Přišla tedy do kin jen tři čtvrtě roku po Krškově předchozím soudobém dramatu, *Zde jsou lvi* (1958), a téměř rok před obdobně pojatým *Osením* (1960).^[1] Snímek *Zde jsou lvi* je z dané trojice nejznámější a nejlepší, v roce 1959 se však stal terčem kritiky liberalizačních tendencí v československém

filmu na festivalu v Banské Bystrici. Film vyrobený v tvůrčí skupině Františka Daniela a Karla Feixe byl stažen z distribuce a jeho devětapadesátiletý autor měl být za rok poslán do důchodu.

Cesta zpátky však zapůsobila právě opačně. Vznikla v tvůrčí skupině Bohumila Šmídy v roce považovaném za vrchol jejího tvůrčího usilování (stejně jako *Touha* Vojtěcha Jasného nebo *Žižkovská romance* Zbyňka Brynychy) a svým charakterem se vymkla kritice.[2] Naplnila nicméně Šmídovu představu o civilně pojatých, ale vizuálně poetických filmech, v nichž zobrazování reality převládá nad popisností a tezovitostí.

Podobně jako *Osení* (vzniklé ve výrobní skupině Miloše Brože), i *Cesta zpátky* zpracovává téma „mládeže na scestí“, ovšem nikoli ve venkovském, ale v městském prostředí. A podobně jako mladý družstevní kočí Lojza Zacpal (Vít Olmer), i dělník František Pastyřík zvaný Fredy nachází zodpovědnost díky lásce ke „správné“ ženě. Na rozdíl od *Osení* ovšem téma zapojení mladých lidí do budování socialismu v *Cestě zpátky* zůstává stranou: jeho protagonisty jsou tři mladí dělníci z pražské periferie, jejichž osudy proplete a změní vyloupení pokladny kina Blaník. Protřelý Dan Čihák (Josef Vinklář) má blízko k podsvětí, zatímco Karel Kučera alias Carda (Oldřich Slavík) je stejně naivní jako hlavní hrdina vyprávění – Fredy (emblematická Krškova „queer ikona“ Eduard Cupák).

O snaze pracovat s hlubšími motivacemi svědčí skutečnost, že Carda a Fredy se na šikmé ploše ocitli částečně v reakci na rodinné prostředí, částečně z pouhé nudy. Třicetiletý autor námětu a scénáře, dobově ceněný básník a dramatik Pavel Kohout[3], ovšem dozajista neplánoval, že v rukou režiséra tak citlivého a zkušeného, jakým byl Krška, vyzní některé jeho dobře míněné nápady kontraproduktivně. V exteriérových scénách v Parku kultury a oddechu Julia Fučíka se zachmuřený Fredy setkává s rozesmátými svazáky s mávátky v rukou, které přísně civilní kamera Krškova vrstevníka Jaroslava Tuzara (jemuž asistoval příští novovlnný kameraman Miroslav Ondříček) nechává – alespoň z dnešního pohledu – odtančit na smetiště dějin. Fredy by rád splynul s davem obyčejných, mladých lidí, kteří si na nočním, osvětleném Václavském náměstí užívají života, je však už pozdě: vinou svého činu se stal noirovým hrdinou a nachází bezpečí jen ve tmě, je odstředěn na periferii.

Úkryt Fredy nachází ve vltavských docích, jež se postarají o atmosféru finální akce připomínající klasické noirové příběhy (či alespoň díla francouzského poetického realismu).^[4] Vzruch do příběhu mladého poberty vnáší mladá celní úřednice Tonka (Jana Dítětová), která funguje jako zvláštní femme fatale: mladá soudružka se totiž postará o to, aby Fredy našel titulní „cestu zpátky“ a přijal dospělou zodpovědnost za svůj pobloudilý čin.

Ve vztahovém filmu s kriminálními prvky se ocitají ve hře dva aktuální motivy – možnost daleké cesty (Tonka: „Každýmu je ta jeho řeka jednou malá“) a atomová hrozba. Tonka má nepříliš uspokojivý vztah s povltavským námořníkem a učí se německy, aby se také mohla vydat na dálkovou plavbu. Remorkér Orel, na kterém její milenec právě přijíždí do Prahy, hrdinům nabízí možnost emigrace. Fredy – a dokonce i zlotřilý Dan – však možnost života v Hamburku vnímají se zděšením, jako trest.

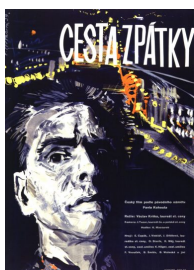
V očích naivního Čiháka dokonce železná opona zajišťuje absolutní ochranu („Až sem prsknou atomovku, ty tam budeš v suchu.“). Soudružka Tonka, která „věří lidem“ natolik, že jednou „umře na dobré srdce“, pak Fredyho za poznámku o atomové hrozbě rázně okřikne, jako by použil nějaké neslušné slovo. Takové myšlenky nepatří do výbavy socialistického člověka.

Náznak romance mezi kovanou soudružkou a mladým zločincem zamlžuje opakovaně akcentovaný věkový rozdíl (Tonka mladíkovi tyká, on jí vyká).^[5] Vedle scény seznámení, v níž se Fredy zjevuje před kamerou jako sluncem políbený, polonahý eféb, ovšem Krška inscenuje i jednu nadčasově smyslnou, heterosexuální scénu. Tonka v ní deštěm zmáčeného mladíka obejmě a políbí, aby zmátla hlídkující policisty. Ti projdou kolem údajných milenců, ironicky si pískajíce motiv Verdiho *Rigoletta*. Árie o měnivém srdci ženy dobře sedí na Tonku, která masochisticky donutí ke svatbě nevěrného milence, načež dohlédne na to, aby se Fredy vydal do rukou spravedlnosti (přičemž potenciální milence symbolicky oddělí projíždějící kropicí vůz).

Zatímco po stránce příběhu, dialogů i charakterů zůstává *Cesta zpátky* konstruktem poplatným požadavkům doby, zrcadlí dobovou realitu příměji nejen Tuzarova civilní a poetická kamera, ale i hudba, pod níž je podepsán Harry Macourek, ovšem pod méně provokativním jménem Karel Macourek.

Symptomický je už prolog, v němž romantická píseň *Dálka zpívá, den je krátký* v podání dobového idolu Josefa Zímy podbarvuje idylku na vltavském břehu poblíž Karlova mostu. Tu však brutálně naruší chuligáni Fredy a Carda, kteří dívce vytrhnou kabelku a převrátí na zem lavičku s mileneckým párem. Hudební motiv odumře v divoké honičce, kterou vyvrcholí jeden z nejdynamičtějších prologů v poválečné historii československého filmu – a kterou se „náš lyrik“ Krška definuje jako nečekaně kritický filmař.

Snímek *Cesta zpátky* uvede televizní kanál CS Film v neděli 19. března v 18:00.

Cesta zpátky (ČSR 1958), režie: Václav Krška, scénář: Pavel Kohout,

kamera: Jaroslav Tuzar, hudba: Karel Macourek, střih: Jan Kohout, hrají: Eduard Cupák, Josef Vinklář, Jana Dítětová, Oldřich Slavík, Karel Máj, Karel Höger, František Vnouček, Bohumil Šmída, Jiřina Bohdalová a další. FS Barrandov, 92 min.

Poznámky:

[1] V nastoupeném trendu příběhů o současných mladých lidech pokračoval Václav Krška ještě povídkou *Optimista* ze snímku *Místo v houfu* (1964), realizovaného podle scénáře Antonína Máši.

[2] Szczepanik, Petr. *Továrna Barrandov. Svět filmařů a politická moc 1945–1970*. Praha: NFA 2017, s. 285.

[3] Z pravověrného stalinisty se Pavel Kohout pozvolna měnil v reformního komunistu, což se odrazilo v příklonu k realistickému zobrazování civilních problémů či žánrovému nadhledu i v jeho tvorbě, ať už dramatické či scénářistické (*Zítřka se bude tančit všude* /1952/, *Zářijové noci* /1957/, *Letiště nepřijímá* /1959/, *Taková láska* /1959/).

[4] O přítomnosti kontextů a možných inspirací svědčí i skutečnost, že v kině Blaník právě hrají Claireovy poetické Krásky noci.

[5] Dítětové bylo dvaatřicet, Cupákovi jen o osm let méně, i když Krška zdůraznil jeho jinošský vzhled.